

ДК 371.3:37.017.92-057.875

Бугерко Ярослава Миколаївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
докторант Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Анотація. У статті аналізуються особливості розвитку духовної культури студентів в процесі професійної підготовки шляхом створення особливого культурно-психологічного середовища, яке розширює поле вияву внутрішньої свободи і самореалізації особистості, піднімає рівень її внутрішньої культури і духовності, забезпечує не тільки потенційну, а й реальну відкритість як студентів так і викладачів новому досвіду. Розглянуто духовну культуру як внутрішньо детермінуюче та інтегруюче утворення загальної і професійної культури, яке базується на свідомому оволодінні та примноженні загальнолюдських духовних цінностей, ідеалів і сенсу життя людини й суспільства, духовно-творчому пошуковому ставленні до світу і самого себе.

Ключові слова: духовний розвиток, культуротворча освітня діяльність, духовна культура, духовно-особистісний підхід.

Бугерко Ярослава Николаевна

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

Аннотация. В статье анализируются особенности развития духовной культуры студентов в процессе профессиональной подготовки путем создания особенной культурно-психологической среды, расширяющей поле проявления внутренней свободы и самореализации личности, повышает уровень ее внутренней культуры и духовности, обеспечивает не только потенциальную, но и реальную открытость как студентов так и преподавателей новому опыту. Рассмотрена духовная культура как внутренне детерминирующее и интегрирующее образование общей и профессиональной культуры, базирующиеся на сознательном овладении и приумножении общечеловеческих духовных ценностей, идеалов и смысла жизни человека и общества, духовно-творческом поисковом отношении к миру и самому себе.

Ключевые слова: духовное развитие, культуротворческая образовательная деятельность, духовная культура, духовно-личностный подход.

EDUCATIONAL ACTIVITY AS FACTOR OF DEVELOPMENT OF SPIRITUAL CULTURE OF PERSONALITY OF STUDENT

Abstract. *In the article the features of development of spiritual culture of students are analysed in the process of professional preparation through creation of the special psychological environment, which extends the field of display of internal freedom and realization of personality, lifts the level of its internal culture and spirituality, provides not only potential but also real openness both of students and teachers to new experiences. Spiritual culture as inwardly determined and integrated formation of general human and professional culture, which is based on conscious capture and increase of common human and professional spiritual values, ideals and senses of life of a man and society, spiritually searching attitude towards the world and itself, is considered.*

Key words: *spiritual development, culture-creative educational activity, spiritual culture, spiritually personality approach.*

Постановка проблеми

Актуальність проблеми дослідження. Процес модернізації українського суспільства гостро ставить проблему оновлення змісту освіти, покращення її якості створення умов, які б забезпечували нові освітні результати. Глобальна філософська проблема сучасності — «від людини розумної до людини духовної» стає однією з пріоритетних ідей освіти XXI століття. Однак сьогодні мусимо констатувати, що внаслідок недостатньої розробленості змістовних аспектів та ціннісних доміан вищої освіти, ВНЗ здебільшого діє як консервативний «розподільник» фахових знань за якими часто губиться духовна складова особистості майбутнього дипломованого фахівця. А тому для сучасної освіти важливим питанням стає відродження культурно-творчої місії вищої школи, а проблема формування духовності студентів набуває домінуючого звучання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Сучасні умови розвитку суспільства характеризуються впливом на нього світових глобальних тенденцій і факторів, які пов'язані з інтеграційними й інформаційно-комунікаційними процесами. Ці тенденції активно досліджуються вченими різних спеціальностей у багатьох країнах світу. Особливої уваги в дослідженнях надається освітній і науковій сферам, оскільки саме освіта й наука впливають на розвиток людства. Аналіз феномену освіти в системі цінностей людського розвитку має комплексний характер. На дослідження освітніх цінностей та орієнтацій особистості спрямовані праці фахівців психології — Б. Ананьєва, Л. Виготського, В. Давидова, С. Максименка, В. Петровського, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе та педагогіки — А. Алексюка, В. Лугового, О. Савченка, О. Сухомлинської. Розробці принципово нової цілісної соціально-філософської концепції освіти як соціокультурного феномена та світоглядно-методологічному осмисленню її ціннісного потенціалу присвячені роботи Б. Гершуцького, І. Зязюна, М. Коноха, С. Клепка, Н. Нікало, В. Огнев'юка, С. Подмазіна, П. Ю. Сауха та ін. Проблема гуманізації освіти, яка визначається

соціальною адаптацією особистості та її духовного зростання досліджують О. Газман, Є. Бондаревською, І. Бехом, О. Пехотою, В. Семиченко, І. Шпильською.

У сучасній психологічній літературі достатній масив досліджень присвячений духовності. Духовному вихованню особистості, розвитку її духовної культури присвячені дослідження І. Беха¹, К. Журби, Г. Мурніної. Психологію духовної ідентифікації особистості досліджують О. Зеліченко, В. Козлов, А. Митник. Духовність як багатовимірну систему, складовими якої є утворення у свідомості та самосвідомості особистості, в яких віддзеркалюються її найважливіші морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення розглядає Е. Помиткін, С. Савицька, Е. Помиткін. У переважній більшості зазначених досліджень духовний розвиток пов'язується з формуванням світогляду особистості. «Якщо розглядати духовну структуру особистості, що актуалізує основні цінності духовного порядку, пов'язані з найважливішими проблемами людського буття — призначенням, життям, смертю та вічністю, свободою та відповідальністю, самопоширенням і найвищою духовною самореалізацією.

Розгляд духовності як умови професійного розвитку особистості здійснили І. Митник, О. Киричук, В. Пономаренко, М. Савчин, О. Ткаченко. Духовні якості пов'язуються з професійною відповідальністю та виступають важливим фактором його успішної професійної діяльності. І. Бех зазначає, що постулюючи найвищу цінність, неможливо абстрагуватися від цінності її життя, у якому вона відбувається і реалізується як особистість з притаманними їй інтелектуальними морально-духовними надбаннями»².

Водночас, теорія, методологія, методи і практика розвитку духовності в системі освіти не дістала ще всебічного психологічного обґрунтування. **Мета** статті — розкрити психологічні особливості процесу духовного зростання студентів вищого навчального закладу. **Завдання** — проаналізувати духовно-перетворювальні можливості освітнього процесу ВУЗу, показати особливості розвитку духовної культури студентів в процесі паритетної освітньої взаємодії шляхом долучення їх до соціокультурних зв'язків і відношень, освоєння норм паритетної співдіяльності, оволодіння ціннісними уявленнями.

Виклад основного матеріалу

Духовно-моральне виховання студентів вищого навчального закладу є однією з проблем, що визначає як сучасний стан, так і майбутнє нашої країни. Період професійної підготовки — найбільш сприятливий для формування важливих інтелектуально-емоційних психічних функцій особистості, індивідуального стилю діяльності. Навчання у ВНЗ пов'язане з інтенсивним розвитком у студентів загальнолюдських духовних цінностей, формуванням переконань і світоглядних позицій.

У цей віковий період винятково інтенсивно розгортається процес ціннісно-сміслового самовизначення, особливо актуальними для молодшої людини стають про-

¹ Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І. Д. Бех. — К.: Академвидав, 2012. — 256 с.
² Помиткін Е. О. Духовна культура педагогічного персоналу як предмет психологічного дослідження / Е. О. Помиткін // Науковий вісник Кримського гуманітарного університету: зб. ст. — Ялта: РВВ КГУ, 2013. — Вип. 1. — Ч. 1. — С. 187-196. — (Серія «Психологія»).

цеси особистісного самовизначення, пошуки сенсу життя, визначення власної життєвої перспективи. Визначення молоддю людиною своїх психологічних особливостей веде до зміни внутрішньої позиції, вироблення своєї нової ідентичності, розкриття творчого і духовного потенціалу особистості.

Концепція розвитку вищої освіти в Україні містить принципову спрямованість на перехід до нового типу гуманістичної освіти, в якій зростають самодостатність, самостійність, самосвідомість суб'єктів освітнього процесу, а зміст педагогічного процесу стає не цілком навчання і виховання, а лише матеріалом для навчання студентами і викладачами власної творчої унікальності як суб'єктів розвитку культури. Однак на сьогодні все ще поширеною є думка, що вища школа покликана займатися передачею юному поколінню знань, умінь та способів їх набуття. Успіх приділяється зовнішній стороні навчання, тоді як справжній сенс освіти — створення особистісно-розвивальних ситуацій, що забезпечують становлення людини як суб'єктивувача, тобто вироблення свого (особистісного) знання, власної думки, власного способу пізнання і перетворення надбань етнопсихологічної культури (концепції світу (світогляду), свого стилю, власної структури різноманітних дій).

Одним із напрямів реалізації зазначеного є створення особливого культурно-психологічного середовища, яке розширює поле вияву внутрішньої свободи і самореалізації особистості, піднімає рівень її внутрішньої культури і духовності, забезпечує не тільки потенційну, а й реальну відкритість як студентів, так і викладачів до нового досвіду, формує їх духовно-творче пошукове ставлення до світу і самих себе.

Розглядаючи духовну культуру як складову загальної і професійної культури особистості працівника, слід підкреслити її інтегративну роль у здійсненні професійної діяльності. Вона виступає як «внутрішньо детермінуюче та інтегруюче утворення загальної і професійної культури, яке базується на свідомому оволодінні та примноженні загальнолюдських духовних цінностей, ідеалів і смислів життя людини й суспільства»³.

Гуманно-паритетні міжсуб'єктні взаємини між наставниками і вихованцями забезпечують поєднання учасників у своєрідний консорціум освітнього спрямування та їхню ідентифікацію із цілями і цінностями закладу. Водночас кожен суб'єкт вибирає свій шлях вчинання, який по-різному активізує формовияви соціальної активності, поведінки, діяльності і спілкування, так чи інакше стимулює пошук і вдосконалення психологічних резервів самоствердження студента як особистості та індивідуальності.

Розвиток духовної культури учасників освітнього процесу найбільш інтенсивно відбувається завдяки полілогу — можливості вільної водночас співрозмірної з рівнем компетентності, участі кожного і всіх у ціннісно-рефлексивному пошукуванні⁴. Відбувається не лише навчання, виховання, а щонайголовніше — культивування розвивальної взаємодії, коли кожен учасник є каталізатором і гарантом розвитку іншого. За таких умов освітній процес зrealізовується як світоглядно-вартісна форма духовного зростання наступників.

³ Помиткін Е. О. Духовна культура педагогічного персоналу як предмет психологічного дослідження / Е. О. Помиткін // Науковий вісник Кримського гуманітарного університету: зб. ст. — Ялта: РВВ КГУ, 2013. — Вип. 1. — Ч. 1. — С. 187–196. — (Серія «Психологія»).

⁴ Цукерман Г. А. Обучение учебному сотрудничеству / Г. А. Цукерман, Н. В. Елизарова, М. И. Фрумина, Е. В. Чудинова // Вопросы психологии. — 1993. — № 2. — С. 27–43.

Пажливою в організації паритетної освітньої діяльності викладача та студентів є позиція педагога як ефективного освітянина, який спроможний розібратися у внутрішньому світі власної особистості, здатний здійснювати самовизначення і саморозвиток у складних проблемних ситуаціях, які виникають у його педагогічній практиці. Для розвитку духовної культури самих педагогічних працівників, на думку Помиткіна, передбачає свідому актуалізацію та використання глибинних ціннісних ресурсів особистості, здатність до плідного спілкування, творчу спрямованість, розкриття самосвідомості, життєву мудрість, професійну компетентність, продуктивний розвиток. Тоді духовна культура на своєму вищому рівні становлення виступає «як інструмент педагога свідомо формувати, засвоювати, зберігати, примножувати та творчо використовувати цінності Краси, Добра та Істини у власній професійній діяльності»⁵.

Ефективний освітянин організовує навчально-виховний процес так, що збагачує формузмистовий перебіг соціальним досвідом, спонукає студентів до пошуку власного способу пізнання і перетворення надбань етнопсихологічної культури. Цей процес багаторівневий і поліфонічний.

Через особливий культурно-психологічний простір, багатоваріативні психологічні технології навчання та відкрите і рівноправне спілкування відбувається реалізація всіх учасників освітнього процесу, стимулюється духовно-творчий потенціал особистості, розвивається здатність до культуротворення.

За традиційних умов навчання основною своєю функцією педагог вважає трансляцію культурних змісто-форм в організованість навчального предмета, у т.ч. традиційних норм виховання, загальнолюдських цінностей тощо. Фактично він не виходить за межі традиційного предмету власної професійної діяльності, що обмежується дидактично і методично. Характер можливих новацій у такому разі обмежується лише сферою методики викладання і може здійснюватися шляхом виходу педагога в квазіметодичну позицію, завдяки якій і відбувається трансформація змісту і символів культури у фіксовані структури ЗУНів (знань, умінь, навиків), придатних для уможливлення репродуктивної роботи кожного учасника навчання в освітній системі⁶.

У нових умовах сучасних вимог до змісту вищої освіти має місце принципове переосмислення, по-перше, співвідношення культури і освіти, по-друге, самого характеру організації освітнього процесу на рівні взаємин «викладач — студент». Так, педагог починає долати ретрансляційність у системі «культура — освіта», наповнюючи освітній процес суб'єктним змістом і реалізуючи духовно-особистісний підхід. Якщо особистісний підхід ґрунтується на основі синтезу індивідуального та вікового підходу, то духовно-особистісний підхід має, окрім цього, враховувати наукові уявлення про духовність та процес розвитку духовної культури особистості.

У науковій літературі духовно-особистісний підхід розглядається як сукупність концептуальних уявлень, моделей, принципів і методів, що сприяють більш об'єктив-

⁵ Помиткін Е. О. Духовна культура педагогічного персоналу як предмет психологічного дослідження / Е. О. Помиткін // Науковий вісник Кримського гуманітарного університету: зб. ст. — Ялта: РВВ КГУ, 2013. — Вип. 1. — Ч. 1. — С. 187–196. — (Серія «Психологія»).

⁶ Степанов С. Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека и организации: моногр. / С. Ю. Степанов. — М.: Наука, 2000. — 174 с.

Висновки

1. Забезпечення якості сучасної вищої освіти можливе завдяки розвитку впровадження цінностей і реальних прецедентів освітянського гуманізму, творчості професіоналізму. Співдіяльна і співтворча позиція учасників навчання, їхня психологічна рівність, особистісно-діяльний діалог забезпечують поєднання учасників у своєрідний консорціум освітнього спрямування та їхню ідентифікацію з цінностями та цінностями закладу.

2. Гуманно-паритетні міжсуб'єктні взаємини між наставниками і вихованцями створюють особливий культурно-психологічний простір, який сприяє самореалізації всіх учасників освітнього процесу, стимулює духовно-творчий потенціал особистості, розвиває духовну культуру, що базується на свідомому оволодінні та примноженні загальнолюдських духовних цінностей, ідеалів і смислів життя людини й суспільства.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів піднятої проблеми. Потребують подальшого дослідження, опису та інтерпретації процеси, пов'язані із розумінням самовизначення особистості студента в культурно-освітньому просторі ВУЗу, культивування власної унікальності суб'єктами освітньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І. Д. Бех — К. : Академвидав, 2012. — 256 с.
2. Кудрявцев В. Т. Предпосылки личностного роста в развивающем образовании / В. Т. Кудрявцев, Г. К. Уразалиева // Вопросы психологии. — 2005. — № 4. — С. 52–64.
3. Помиткін Е. О. Духовна культура педагогічного персоналу як предмет психологічного дослідження / Е. О. Помиткін // Науковий вісник Кримського гуманітарного університету: зб. ст. — Ялта : РВВ КГУ, 2013. — Вип. 1. — Ч. 1. — С. 187–196. — (Серія «Психологія»).
4. Савчин М. В. Духовна парадигма психології: моногр. / М. В. Савчин. — К. : Академвидав, 2013. — 151 с.
5. Степанов С. Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека в организации: моногр. / С. Ю. Степанов. — М. : Наука, 2000. — 174 с.
6. Цукерман Г. А. Обучение учебному сотрудничеству / Г. А. Цукерман, Н. В. Елизарова, М. И. Фрумина, Е. В. Чудинова // Вопросы психологии. — 1993. — № 2. — С. 27–43.

EDUCATIONAL ACTIVITY AS FACTOR OF DEVELOPMENT OF SPIRITUAL CULTURE OF PERSONALITY OF STUDENT

The actual issue of the system of higher education, related to forming for the graduating student of not only the detailed professional knowledges but also high spiritual culture, is reflected. The features of passing to the new type of humanism education are traced, self-validity, independence and consciousness of subjects of

educational process grow in which. It is noted that a modern model of higher school is based on culture-oriented educational activity, which through the mechanism of system change of surroundings on personality and creation of the special in a civilized environment psychological environment extends the field of display of internal freedom and realization of personality, lifts the level of it internal culture and spirituality. The spiritual culture of personality as constituent of general and professional culture of specialist is considered. It is marked that its development most intensively takes place due to dialogue — possibility free and at the same time correspondent to the level of competence of participation of every participant of educational process and value-reflexive search.

The features of spiritual personality approach in education, for which a teacher perceives a student as equal in rights partner of developing co-operation, initiator of «pre-open» of the most ponderable achievements of culture and appropriation of cultural analogues as personality semantic structures and valued regulatives conduct, are analysed. The study of deep pre-conditions of development of spirituality of personality and of forming of reflexive-spiritual culture of students of Institute of higher is presented in subsequent researches.